PROVINCIE

Noord-Holland

Monumenten Inventarisatie Project Noord-Holland

Wervershoof

Gemeentebeschrijving, april 1992

Foto omslag:
Gevelsculptuur met voorstelling van de heilige Gerardus Majella in de voorgevel van het pand Nes 30 te Onderdijk (circa 1880).

Inhoud

Verantwoording *5*

1. **Inleiding** *7*

2. **Bodemgesteldheid** *9*
2.1 Bodem *9*
2.2 Afwatering *9*

3. **Grondgebruik** *11*
3.1 Agrarisch *11*
3.2 Niet-agrarisch *11*
3.3 Landschapsbeeld *12*

4. **Infrasructuur** *13*
4.1 Landwegen *13*
4.2 Wateren *13*
4.3 Dijken en kaden *14*

5. **Nederzettingsstuctuur** *15*
5.1 Wervershoof *15*
5.2 Onderdijk *15*
5.3 Zwaagdijk-oost *15*
5.4 Buitengebied *15*

6. **Bebouwingskarakteristiek** *17*
6.1 Wervershoof *17*
6.2 Onderdijk *17*
6.3 Zwaagdijk-oost *17*

Verantwoording inventarisatie *19*

Geraadpleegde werken *21*

Herkomst afbeeldingen *23*

Afbeeldingen *25*

Register *37*

Colofon *39*

Verantwoording

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is ontwikkeld op initiatief van de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur om geheel Nederland te inventariseren op het gebied van architectuur en stedebouw uit de periode 1850-1940. Het project wordt, in samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, uitgevoerd door de provincies en de vier grote steden.

De doelstellingen van het MIP zijn:
- het verkrijgen van een landelijk overzicht van jongere bouwkunst en stedebouw uit de periode midden 19de eeuw – Tweede Wereldoorlog;
- het bevorderen van kennis en waardering voor historische stads- en dorpsgezichten en monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode midden 19de eeuw – Tweede Wereldoorlog;
- basisgegevens aan te leveren voor wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedebouwkundig, historisch-geografisch en/of industrieel-archeologisch terrein;
- bouwstenen aandragen voor te ontwikkelen beleid van de drie bestuurslagen ten aanzien van ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg en als basis voor planologische en stedebouwkundige afwegingen;
- selectie- en registratie-activiteiten van de drie bestuurslagen ten aanzien van objecten, ensembles, structuren en gezichten mogelijk te maken.

Voor de uitvoering van de werkzaamheden zijn de provincies in regio's onderverdeeld. Binnen deze inventarisatiegebieden wordt het werk per gemeente verricht. Hiertoe wordt de gemeentelijke indeling van 14 maart 1988 (start MIP Noord-Holland) gehanteerd. Grenswijzigingen van later datum worden bij de betreffende gemeenten vermeld.

Van elk inventarisatiegebied en van elke gemeente wordt een beschrijving gemaakt waarin geografische, sociaal-economische en stedebouwkundige ontwikkelingen binnen het betreffende gebied c.q. gemeente worden geschetst, toegespitst op de periode 1850-1940. Voorts worden waardevolle gebouwen en ruimtelijke structuren uit de betreffende periode in beeld gebracht.

De nu volgende gemeentebeschrijving richt zich op de gemeente Wervershoof. Voor geografische, sociaal-economische en cultuurhistorische ontwikkelingen in groter verband kan de MIP-regiobeschrijving Westfriesland worden geraadpleegd.
De gemeentebeschrijving is tot stand gekomen op basis van vergelijking van kaartbeelden uit circa 1850, 1900 en 1940, literatuuronderzoek en inventarisatie in het veld.

De gemeentebeschrijving volgt in de eerste vijf hoofdstukken het model voor een regiobeschrijving van drs. L. Prins, Rijksdienst voor de Monumentenzorg 1988. Hieraan zijn een bebouwingskarakteristiek, alsmede een verantwoording van de inventarisatie toegevoegd.
De MIP-werkzaamheden betreffende de gemeente Wervershoof zijn uitgevoerd door mw. A. Maas, als stagiaire sociale geografie verbonden aan de provincie Noord-Holland en mw. drs. P.E. Devilee, als inventarisator jongere bouwkunst verbonden aan de provincie Noord-Holland. Aanvullende werkzaamheden werden verricht door E. van Amersfoort, projectmedewerker MIP.

Haarlem, april 1992

I. Inleiding

De gemeente Wervershoof ligt in de provincie Noord-Holland, in het MIP-inventarisatiegebied Westfriesland en omvat de dorpen Wervershoof, Onderdijk en Zwaagdijk-oost.
In 1795 werd de kern van Wervershoof samengevoegd met Onderdijk en een gedeelte van Zwaagdijk.
In 1867 werden Hoog- en Laag Zwaagdijk, het gebied bij de huidige Notweg en de Simon Koopmanstraat, bij het dorp Wervershoof gevoegd. Hoog- en Laag Zwaagdijk behoorden aanvankelijk bij de gemeente Midwoud. In 1942 is langs de kust een strook van 100 meter IJsselmeer aan Wervershoof toegevoegd.
De huidige gemeente is ontstaan in 1979 uit delen van de op te heffen gemeenten Wervershoof, Nibbixwoud, Westwoud, Hoogkarspel en uit een deel van de gemeente Medemblik.
Wervershoof grenst aan de gemeenten Andijk (oost), Medemblik (noord), Noorderkoggenland (west) en Drechterland (zuid). In het noord-oosten grenst de gemeente aan het IJsselmeer.
Op 31-12-1988 telde de gemeente 7.324 inwoners. Wervershoof heeft een oppervlakte van ca. 3.080 ha.

Naast Wervershoof bestaat het MIP-inventarisatiegebied Westfriesland uit de gemeenten: Andijk, Barsingerhorn, Drechterland, Enkhuizen, Harenkarspel, Heerhugowaard, Hoorn, Langedijk, Medemblik, Niedorp, Noorder-Koggenland, Obdam, Opmeer, Sint Maarten, Sint Pancras, Schagen, Stede Broec, Venhuizen, Warmenhuizen, Wester-Koggenland en Wognum.
De gemeente Wervershoof omvat de volgende MIP-deelgebieden: Wervershoof, Onderdijk, Zwaagdijk-oost en buitengebied.
(Zie afbeeldingen 1 en 7)

2. Bodemgesteldheid

2.1 Bodem

De bodem van de gemeente Wervershoof bestaat voornamelijk uit klei. Wervershoof behoort dan ook tot het kleipolderlandschap. De bodem werd voor een belangrijk deel gevormd tussen 1500 en 1000 voor Chr. Westfriesland was toen een getijdengebied met kwelders en kreken waarin klei en zand werd afgezet. Na 1000 voor Chr. had de zee minder invloed en het gebied verlandde. Daarbij klonken de met klei opgeslibde kwelders sneller in dan de met zand gevulde kreken. Deze kreken werden als ruggen in het landschap zichtbaar. Een dergelijke rug ligt ook bij Wervershoof en was in de bronstijd al bewoond, getuige enkele archeologische vondsten uit die tijd. Deze zandige rug is echter niet meer in het landschap zichtbaar omdat de zee in latere perioden klei heeft afgezet. Snel na de verlanding werd geheel Westfriesland overdekt met het zogenaamde Hollandveen. In de 10de eeuw na Chr. werd het gebied definitief bewoond en ontgonnen. Als gevolg van ontwatering en de daarmee gepaard gaande oxidatie was een groot deel van het veen in de 13de eeuw weer verdwenen.
Voordat de Westfriesche omringdijk in de 13de eeuw werd gesloten, werd het gebied rond Wervershoof regelmatig door de Zuiderzee overstroomd, waarbij veel veen werd weggeslagen. Waar het veen bleef liggen, zoals bij het 'meer van Wervershoof', werd op het veen een laag zware klei afgezet. Plaatselijk werd zogenaamde kiekklei afgezet, dat wil zeggen klei met ongunstige eigenschappen voor de landbouw.

De bodem van Wervershoof wordt van oorsprong gekenmerkt door hoogte-verschillen. Deze worden veroorzaakt door verschillen in de ondergrond, waarin smalle zand ruggen worden afgewisseld met zware of lichte klei al dan niet op veen afgezet. Deze afzettingen klinken ongelijk in waardoor een groot relief ontstaat. Bij de herverkaverling van de jaren '70 van deze eeuw zijn deze hoogteverschillen echter voor een groot deel geëgaliseerd.
(Zie afbeeldingen 1, 2, 4, 5, 6 en 8.)

2.2 Afwatering

De bodem van Wervershoof ligt geheel beneden NAP, variërend van 1,1 tot 2,3 -NAP. De afwatering gebeurt daarom geheel kunstmatig. Daarbij zijn twee polders betrokken: Polder Het Grootslag en de Vier Noorderkoggen. Beide slaan het water uit op het IJsselmeer. De Zwaagdijk en de Schenkeldijk vormen de grens tussen de twee polders. Het Grootslag werd rond 1850 bemalen door vijzelmolens waarvan de meeste bij Andijk stonden (ten oosten van de gemeente Wervershoof). In 1863 werden de molens vervangen door een stoomgemaal dat in 1926 werd geëlectrificeerd.
De Vier Noorderkoggen werd rond 1850 bemalen met behulp van vijzelmolens die juist ten noorden van Onderdijk aan de zeedijk stonden. In de MIP-periode zijn deze molens vervangen door een stoomgemaal. Thans wordt de Vier Noorderkoggen bemalen door een electrisch gemaal dat in het verlengde van het Egboetwater, aan de Nespolderdijk, ligt. Om de afwatering te verbeteren is in de jaren '70 het Egboetwater verbreed. Via een sluis in de dijk wordt het water uitgeslagen op het IJsselmeer. Binnen de Vier Noorderkoggen zijn geen grote kolken waarin het water opgeslagen kan worden. De Kleine en Groote Vliet vangen echter het boezemwater op.
Op het grondgebied van Wervershoof liggen nog enkele kleine polders die in de periode 1850-1940 een eigen bemaling hadden.
De Zuiderpolder, bijvoorbeeld, werd rond 1940 bemalen door een

windmotor en sloeg haar water uit op de boezem van de Vier Noorderkoggen.
Langs de zeedijk liggen nog enkele kleine polders en stukken buitendijks land die met behulp van kleine windmolens werden bemalen.
Het Grote Hop is in 1854 bedijkt waardoor een poldertje met eigen afwatering ontstond. De Nespolder die ook buiten de oorspronkelijke zeedijk ligt, maar door een hoge dijk wordt beschermd, sloeg het water niet rechtstreeks uit op de Zuiderzee maar op de tochten van de Vier Noorderkoggen.
Op het gebied van het dorp Wervershoof ligt nog de Kagerban, voorheen de Heerhuigenkoog, deze kende ook een geheel eigen afwatering.
Tegenwoordig wordt heel het gebied van de Vier Noorderkoggen-oost bemalen door het gemaal aan de Nespolderdijk.

3. Grondgebruik

3.1 Agrarisch

Wervershoof is een agrarische gemeente. Rond 1850 was de veehouderij de belangrijkste bron van inkomsten. Het grootste deel van de grond was in gebruik als grasland.
Rond 1900 heeft echter een verschuiving van het grondgebruik plaatsgevonden. Men ging steeds meer tuinbouwprodukten verbouwen. Met name grove groenten, zoals aardappelen en kool, zaden en bloembollen. Hoewel de kleigrond rond Wervershoof ongunstige eigenschappen heeft, concentreert de tuinbouw zich rond Wervershoof en minder rond Zwaagdijk-oost. Waarschijnlijk lag de grond rond Wervershoof iets hoger waardoor het beter ontwaterd is.
Rond 1900 was nog slechts 30% van de grond rond Wervershoof in gebruik als grasland. Het gebied rond de Zwaagdijk is altijd meer op de veehouderij gericht geweest.
De produkten van de tuinbouw werden veelal per boot vervoerd naar de veilingen in Grootebroek en Hoogkarspel. Het gebied was een vaarpolder en ook de veilingen bevonden zich aan het water.
De huidige situatie verschilt nauwelijks van die van 1940. De bedrijfsmatige omstandigheden zijn echter wel veranderd. In de jaren '70 is het gebied rond Wervershoof herverkaveld. Daarbij werden de vaarpolders veranderd in rijpolders, waardoor het gebied beter voor het wegverkeer werd ontsloten.

Het verkavelingspatroon in Wervershoof wordt voor een groot deel bepaald door de Kromme Leek, van waaruit men het gebied oorspronkelijk heeft ontgonnen. Aanvankelijk stond de Kromme Leek in open verbinding met de zee. Hierdoor overstroomde het gebied regelmatig. Ter bescherming tegen het water heeft men toen een aantal dijken aangelegd. Eerst de Bulledijk, en later ook de Zwaagdijk. Men heeft toen de bewoning verplaatst van de Kromme Leek naar de dijken.
Wervershoof en de verkaveling van Onderdijk vormen een veerverkaveling die uitgaat van een verdwenen deel van de Kromme Leek. In de 12de eeuw werd de Kromme Leek bij Wervershoof afgedamd. Ondanks de vele overstromingen in het gebied is in ieder geval de richting van het verkavelingspatroon in stand gebleven. Ten noorden van het Egboetwater heeft de verkaveling een oost-west richting. Ten zuiden van dit water is de verkaveling noord-zuid. Ook bij de herverkaveling van de jaren '70 van deze eeuw is de richting van de kavels gelijk gebleven. De vorm van de kavels is echter wel veranderd van opstrekkende onregelmatige stroken in grote rationele blokken.
(Zie afbeeldingen 2, 3, 4, 5 en 6)

3.2 Niet-agrarisch

In de periode 1850-1900 kende de gemeente Wervershoof nagenoeg geen ander grondgebruik dan agrarisch. Een voorbeeld van niet agrarisch grondgebruik is de eendekooi uit 1685, die in de MIP-periode nog in gebruik was.
Na 1940 is echter veel grond aan het agrarisch areaal onttrokken. Met name in de Kagerban is grond gebruikt voor de woningbouw. Daarnaast heeft veel grond een recreatieve functie gekregen. Vooral rond de Groote Vliet zijn enkele campings en recreatieterreinen aangelegd. Tevens wordt nog grond in beslag genomen door sportvelden bij de dorpen, het trafostation en de veiling bij Zwaagdijk en het waterzuiveringscomplex ten westen van Wervershoof.

Voor de Kagerdijk en de Noorderdijk liggen enkele stukjes buitendijks land, waar men met natuurontwikkeling bezig is.
Veel mensen uit Wervershoof werken tegenwoordig in de bouwnijverheid.

3.3 Landschapsbeeld

De gemeente Wervershoof wordt getypeerd als herverkaveld kleipolderlandschap (Landschapsonderzoek Noord-Holland 1988). Opvallend zijn dan ook de grote blokvormige kavels die bij de herverkaveling van de jaren '70 zijn ontstaan.
Er is een duidelijk verschil in het landschap zichtbaar tussen Wervershoof en omgeving, waar veel tuinbouw voorkomt, en Zwaagdijk-oost dat veel meer open is en waar het grasland overheerst. Bovendien is het gebied rond Wervershoof veel waterrijker dan het gebied rond de Zwaagdijk.
Beeldbepalende lijnelementen zijn de lintbebouwing van Onderdijk en Zwaagdijk-Oost, de hoogspanningsleiding die ten westen van Wervershoof loopt en onder het dorp afbuigt naar het oosten. Tevens is het stuk IJsselmeerdijk dat onderdeel uitmaakt van de Westfriese omringdijk een sterk beeldbepalend element.
Opvallend zijn de waterrijke gebieden van de Groote Vliet, de Klokkeweel en de buitendijkse rietlanden bij Onderdijk.
Een aantal grote elementen zijn beeldbepalend voor het landschap, zoals de eendekooi met opgaande beplanting, ten zuiden van Wervershoof, de campings langs de Groote Vliet en het trafostation dat ook door hoge beplanting wordt omzoomd.
Oriëntatiepunten in het landschap zijn de kerktorens van de drie dorpen, de molen de Hoop bij Wervershoof en de schoorsteenpijp van het voormalige stoomgemaal ten noorden van Onderdijk (deze valt echter juist buiten de gemeentegrens).
De gemeente Wervershoof wordt alleen aan de zijde van het IJsselmeer duidelijk begrensd door de Ooster- en Noorderdijk. De grenzen ten noorden en ten zuiden van de Zwaagdijk hebben geen landschappelijke ondersteuning en lopen zelfs dwars door verschillende percelen.

4. Infrastructuur

4.1 Landwegen

De belangrijkste wegen in de gemeente Wervershoof lopen door de bebouwing van Zwaagdijk-oost, Wervershoof en Onderdijk.
In 1850 liep een grindweg over de Zwaagdijk en de Schenkeldijk. Langs de Bulledijk en door Onderdijk was deze met klinkers bestraat. Deze weg loopt vanaf Onderdijk verder over de dijk in de richting van Medemblik. Bovendien liep een weg rond de Kagerban, door de bebouwing van Wervershoof. Dwars op de Zwaagdijk lagen enkele wegen in de richting van Westwoud, Hoogkarspel en Hauwert. Door de Kagerban en ten zuiden van Wervershoof liepen voetpaden met vonders. In de periode 1850-1940 is aan dit patroon niets veranderd.
Pas bij de herverkaveling van de jaren '70 werden de vaarpolders in rijpolders veranderd, waarbij nieuwe wegen zijn aangelegd, met name ten zuiden van Wervershoof. In het verlengde van de Markerwaardweg is men bezig een brede weg aan te leggen in de richting van de veiling. Deze weg loopt verder aan de zuidkand van Zwaagdijk-oost. De nieuwe wegen hebben de richting van het oorspronkelijke kavelpatroon. Opvallend is het aantal doodlopende wegen.
(Zie afbeeldingen 9, 10, 11 en 12.)

4.2 Wateren

In de gemeente Wervershoof is de Kromme Leek van belang geweest voor de ontwikkeling van het gebied. Aanvankelijk had dit water een afwateringsfunctie in het veengebied, later zorgde de Kromme Leek juist voor problemen. Het gebied was als gevolg van ontwatering zover ingeklonken dat het regelmatig overstroomde. Daarbij braken de dijken, die men ter bescherming had opgeworpen, soms door. Er ontstonden wielen, zoals nog te zien is langs de Zwaagdijk. Ook het waterrijke gebied van de Klokkeweel is gevormd na overstoming van de Kromme Leek. De brede sloten in dit gebied zijn ontstaan doordat men de sloten uitgegraven heeft om het land op te hogen. Dit gebied maakt deel uit van een groter gebied 'De Welen', dat tegenwoordig als natuurgebied in stand wordt gehouden met een geheel eigen waterpeil.
In de 12de eeuw is de Kromme Leek bij Wervershoof afgedamd waardoor de loop van de het water veranderde. De Achtergracht langs de Dorpsweg in Wervershoof is wellicht een overblijfsel van de oorspronkelijke Kromme Leek. Sinds de afdamming watert de Kromme Leek via de narre Vliet af op de Groote Vliet die het boezemwater van polder de Vier Noorderkoggen opvangt. De Groote Vliet is oorspronkelijk een gegraven dwarssloot door de verkaveling van Onderdijk. Als gevolg van oeverafslag heeft het water zich verbreed. Tegenwoordig heeft De Groote Vliet een belangrijke recreatieve functie.
Voor de afwatering is tegenwoordig het Egboetwater van belang. Dit water is bij de herverkaveling van de jaren '70 verbreed en voert het water van de polder naar het gemaal aan de Nespolderdijk.
Naast deze belangrijke wateren wordt Wervershoof gekenmerkt door een aantal brede sloten en tochten die naast een afwateringsfunctie ook een functie voor de scheepvaart hadden, omdat de akkerbouwproducten tot in de jaren '70 van deze eeuw per boot werden vervoerd. Bij de herverkaveling zijn veel kavelsloten gedempt, er zijn enkele brede sloten voor in de plaats gekomen.
In de periode 1840-1940 is echter in de gemeente Wervershoof weinig veranderd.

4.3 Dijken en kaden

De Noorder- en Oosterdijk die beide onderdeel zijn van de Westfriese Omringdijk, zijn de voornaamste dijken van Wervershoof. De Omringdijk is ontstaan uit een aantal afzonderlijke dijken en is rond 1350 aaneen gesloten. De dijk moest Westfriesland beschermen tegen het water van de Noordzee en de Zuiderzee. Bovendien moest de dijk bescherming bieden tegen het water van de nog niet droog gemaakte Beemster en Schermer. Sinds de afsluiting van de Zuiderzee in 1932 heeft deze dijk haar zeewerende functie verloren.
Aanvankelijk werd de Westfriese dijk gevormd door de huidige Dorpsstraat van Wervershoof, de Bulledijk en Oosterdijk (bij Onderdijk). Deze dijken hebben echter hun functie verloren. In de 12de eeuw is namelijk de Heerhuigenkoog, de huidige Kagerban, bedijkt. De dijk werd later onderdeel van de omringdijk. De Nespolder ligt ook buiten de oorspronkelijke zeedijk maar is geen echte buitendijkse polder. In 1741 werd besloten dat de dijk van de polder als zeedijk moest worden onderhouden. Grenzend aan de Nespolder liggen enkele stukjes buitendijks land met een lage kade eromheen. Waarschijnlijk is hier sprake van aangedijkt land.
Naast de Westfriese Omringdijk is in Wervershoof een aantal dijken aangelegd ter bescherming tegen het water van de Kromme Leek. De eerste dijk die men aanlegde is waarschijnlijk de Bulledijk geweest. Deze dijk is tegenwoordig bijna geheel verdwenen. In het verlengde van de Bulledijk ligt de Schenkeldijk, tegenwoordig Zijdwerk genoemd. Op de Schenkeldijk sluit de Zwaagdijk aan die ook ter bescherming tegen het water van de Kromme Leek diende. Bij een doorbraak van de Zwaagdijk is een wiel ontstaan. Aanvankelijk heeft men de dijk om het wiel heen gelegd maar tussen 1900 en 1940 heeft men de dijk weer recht getrokken. Het is nog duidelijk zichtbaar waar de dijk om het wiel heeft gelegen.
De Schenkeldijk en de Zwaagdijk zijn nog in het landschap zichtbaar hoewel ze zeer laag zijn en flauwe hellingen hebben.
Voorts komt in Wervershoof nog een achterkade voor. Aan het einde van een ontginningsgebied werd een kade gemaakt of een dwarssloot gegraven die het ontgonnen land moesten beschermen tegen het water van hoger gelegen woeste grond. De Oude Gouw en de Kadijk, ten zuiden van het dorp Wervershoof zijn hier voorbeelden van.
In de periode 1850-1940 is dit patroon van dijken nauwelijks veranderd. De verandering beperkt zicht tot het rechttrekken van de Zwaagdijk en tot verzwaring van de zeedijk als gevolg van de watersnood van 1916. Hoewel de dijk net niet doorgebroken was, was het nodig de dijk te verbeteren.

5. Nederzettingstuctuur

Omdat de huidige gemeente recentelijk is ontstaan door samenvoeging van delen van andere gemeenten, zijn de bevolkingsgegevens over de periode 1850-1940 moeilijk te achterhalen. Om die reden worden deze gegevens niet in de tekst vermeld.
(Zie afbeeldingen 2, 3, 4, 5, en 6.)

5.1 Wervershoof

In de naam Wervershoof duidt 'hoof' op een omheind gebied waarbinnen een kerk of klooster stond. Mogelijk is het dorp genoemd naar Sint Werenfried (overleden in ± 960), vanouds patroonheilige van de kerk in het dorp. Dit veronderstelt bewoning in de 10de eeuw.
Het Landschapsonderzoek Noord-Holland vermeld echter dat Wervershoof is ontstaan in de 16de eeuw toen enkele gereformeerden, als gevolg van godsdiensttwisten, vanuit Stede-broec zich 'aan de overkant van het gebied', langs de Westfriese dijk vestigden. Het is echter aannemelijk dat Wervershoof vóór de 16de eeuw bewoond was daar het dorp na de afdamming van de Kromme Leek aan een driesprong van waterwegen kwam te liggen, wat het dorp een gunstige positie bezorgde.
De bebouwing concentreerde zich rond 1850 langs de dorpsweg en in mindere mate langs de Bulledijk. De oudste bebouwing bevindt zich binnendijks, aan de kant van de Achtergracht. In de periode 1850-1950 heeft de bebouwing zich verdicht zowel langs de dorpsweg als langs de Bulledijk. In deze periode zijn met name woonhuizen gebouwd en slechts enkele boerderijen. Na 1940 is in de Kagerban een nieuwe wijk gebouwd. Hierdoor heeft Wervershoof een compact karakter gekregen. Aan de zijde van het IJsselmeer wordt het dorp duidelijk begrensd door de Kagerdijk.

5.2 Onderdijk

De bebouwing van Wervershoof loopt vanaf de S. Koopmanstraat over in de bebouwing van Onderdijk.
De naam Onderdijk geeft aan dat het dorp aan de voet van de dijk ligt. De bebouwing strekt zich in een lint uit aan beide zijden van de dijk. Zowel aan de kant van de Groote Vliet als in de Nespolder stonden rond 1850 woonhuizen en enkele boerderijen. In de MIP-periode heeft de bebouwing zich verdicht en is tevens iets uitgebreid langs de dijk in de richting van Medemblik. Na 1940 zijn in polder Kleine Hop nog enkele woningen gebouwd.

5.3 Zwaagdijk-oost

Het woord Zwaag is in de oude vorm 'Swaech' Fries voor weide(streek). Het grasland beslaat nog steeds het grootste deel van de grond.
De Zwaagdijk is bewoond nadat verspreide bewoning in het gebied onmogelijk was geworden omdat het gebied te nat werd door overstromingen van de Kromme Leek.
Zwaagdijk-oost wordt gekenmerkt door grote openheid. De lintbebouwing staat verspreid aan beide zijden van de Zwaagdijk. Langs de weg is op een aantal plaatsen aan beide zijden sprake van een wegsloot.

5.4 Buitengebied

Het buitengebied in de gemeente Wervershoof is nauwelijks bebouwd. Omdat het gebied zeer nat was, en lange tijd in gebruik als vaarpolder, heeft de bebouwing zich niet ontwikkeld. In de periode 1850-1940 was de bebouwing in het buitengebied beperkt tot de molen de Hoop aan het

Zijdwerk en tot de eendekooi ten zuiden van Wervershoof.
Bij de herverkaveling in de jaren '70 van deze eeuw zijn echter een aantal agrarisch bedrijven verplaatst naar het buitengebied. Deze nieuwe boerderijen staan verspreid in de polder.

6. Bebouwingskarakteristiek

In de MIP-periode was er in het gebied van de huidige gemeente Wervershoof zowel sprake van een zekere mate van concentratie van bebouwing in de dorpskernen als een meer verspreid liggende bebouwing daarbuiten.
De bebouwing is overwegend sober en bestaat hoofdzakelijk uit woonhuizen en agrarische bedrijven. De boerderijen behoren meestal tot het Westfriese stolptype met topgevel of verhoogde middenpartij.
Na de MIP-periode is er sprake van verdichting langs de oude infrastructuur en zijn er nieuwbouwwijken en sportvelden gebouwd met name in Wervershoof in het gebied tussen de Westfriesedijk en de Dorpsstraat.

6.1 Wervershoof

De bebouwing in de MIP-periode staat voornamelijk langs de Dorpsstraat en de Simon Koopmanstraat. Slechts enkele kleinere woonhuizen stonden aan de dijk van het IJsselmeer.
De bebouwing in het dorp is sober. In 1874-75 werd de Rooms Katholieke St. Werenfriduskerk gebouwd naar ontwerp van architect Th. Asseler. Het is een bakstenen kruisbasiliek met toren op het zuidoosten. De bouwstijl is geïnspireerd op de vroege Franse Gotiek.
De pastorie werd eveneens gebouwd in 1875 en heeft een symmetrisch gelede gevel en verhoogde middenpartij. De begraafplaats ligt achter, en de school naast de kerk.
De voormalige Nederlands Hervormde Kerk uit 1909 op rechthoekig grondplan heeft de toren verloren en heeft een andere functie gekregen.
Het Raadhuis uit 1939 naar ontwerp van architect Siebers werd gebouwd in de hoek van de Dorpsstraat en de Simon Koopmanstraat.
Het hoofdgebouw is gebouwd op rechthoekig grondplan onder zadeldak. De zijgevels worden afgesloten door een trapgevel, hierop is ook het bouwjaar aangegeven. De voorgevel heeft trap met bordes en brede ingangspartij.
Direct achter de Simon Koopmanstraat ligt de Heuvel, een iets hoger gelegen gebied met voornamelijk kleinere woonhuizen onder zadeldak.
Aan het zijdwerk staat de Molen "De Hoop". Dit is een in 1889 gebouwde en als korenmolen ingerichte achtkante bovenkruier met stelling. Reeds van af 1680 was er een windkorenmolen in Wervershoof.

6.2 Ouderdijk

Ouderdijk heeft een tweezijdige lintbebouwing voornamelijk bestaande uit kleinere sobere woonhuizen en enkele boerderijen zoals de Westfriese stolp, Ouderdijk 89. Aan het begin van het dorp staat de voormalige school iets teruggeplaatst van de weg. In 1928-29 werd de Rooms Katholieke St. Gerardus Majella kerk gebouwd naar ontwerp van H. de Vries. De bakstenen gevelwanden van de kerk worden gebroken door vijf spitsboogvensters. De kerktoren is als een campanile aan de rechterzijde tegen de kerk geplaatst.

6.3 Zwaagdijk Oost

Zwaagdijk Oost heeft een tweezijdige bebouwing langs het rechte dorpslint. De bebouwing is voornamelijk na de MIP-periode ontstaan. Enkele sobere woonhuizen en agrarische bedrijven uit de periode 1850-1940 zijn nog aanwezig zoals de boerderij "Land en Veelust" uit 1881, een stolpboerderij met staart en een symmetrisch gelede voorgevel met doorgetrokken erker onder tentdak en ronde gemetselde schoorsteen in de panspiegel.

De sobere bakstenen kerk Sint Jozef uit 1933 heeft een dubbele entree en een groot ovaalvormig venster. De kerk is iets verder van de weg geplaatst. Op de hoek van de Zijdweg ligt de sluis De Ark, een betonnen bak met dubbele houten puntdeuren. In het weiland ligt een Eendekooi van voor de MIP-periode.

Verantwoording Inventarisatie

Bij de inventarisatie van objecten uit de periode 1850-1940, de MIP-periode, in de gemeente Wervershoof is gekeken naar de gaafheid, de situering en de eventuele architectuur- of lokaalhistorische waarde van de objecten. De oorspronkelijke functie van objecten was eveneens een criterium voor het plaatsen op de inventarisatielijst. Zo werden kerken, pastorieën mede vanwege de historisch-functionele waarde geïnventariseerd.
Er is getracht om een overzicht te geven van de meeste gave exemplaren van de verschillende types woonhuizen en agrarische bedrijven. De gemeente Wervershoof kende in de MIP-periode voornamelijk verdichting en uitbreiding langs de bestaande lintbebouwing.
Inventarisatie op basis van een stedebouwkundige typologie was daarom niet relevant.

Geraadpleegde werken

De bodem van Noord-Holland, Stichting voor bodemkartering, Wageningen 1974.

Ente, P.J., *Een bodemkartering van het tuinbouwcentrum de Streek,* Wageningen 1963.

Kooiman, D., *De zeeweringen en waterschappen van Noordholland,*. Alphen aan de Rijn 1936.

Kuyper, J., *Gemeente atlas van de provincie Noord-Holland 1869,* Groningen 1984.

Landschapsonderzoek Noord-Holland, deel D: Westfriesland. Dienst Ruimte en Groen van de provincie Noord-Holland, Haarlem 1985.

Pannekeet, J., *De (mogelijke) betekenis van Noord-Hollandse plaatsnamen,* Hoorn 1988.

Rapport der provinciale commissie ter bestudering van de gemeentelijke herindeling van Noordholland, Gedeputeerde staten van Noordholland 1951.

Vries, V. de, *Zeeweringen en waterschappen van Noordholland,* Haarlem 1864.

Vries, V. de, *Zeeweringen en waterschappen van Noordholland,* Haarlem 1894.

Herkomst afbeeldingen

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland, ETD Noord-Holland 1987.
2. Gemeente Wervershoof rond 1850, *Grote Historische Atlas van Nederland,* Groningen 1990.
3. Gemeente Wervershoof rond 1865, J. Kuyper, *Gemeenteatlas van de provincie Noord-Holland 1869,* Groningen 1984.
4. Gemeente Wervershoof rond 1900, *Historische Atlas Noord-Holland,* Den Ilp 1989.
5. Gemeente Wervershoof rond 1940, Army Map Service, Washington D.C 1943.
6. Topografische kaart 1983.
7. Indeling MIP-deelgebieden.
8. Bodemkaart, *De bodem van Noord-Holland,* Wageningen 1974.
9. Landwegen op basis van topografische kaarten 1850-1940.
10. Wegen rond 1985, getekend door auteur op basis van afbeelding 6.
11. Waterwegen 1850-1940, getekend door auteur op basis van kaarten 1850-1940.
12. Dijken en kaden, getekend door auteur op basis van topografische kaarten 1850-1940.

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland

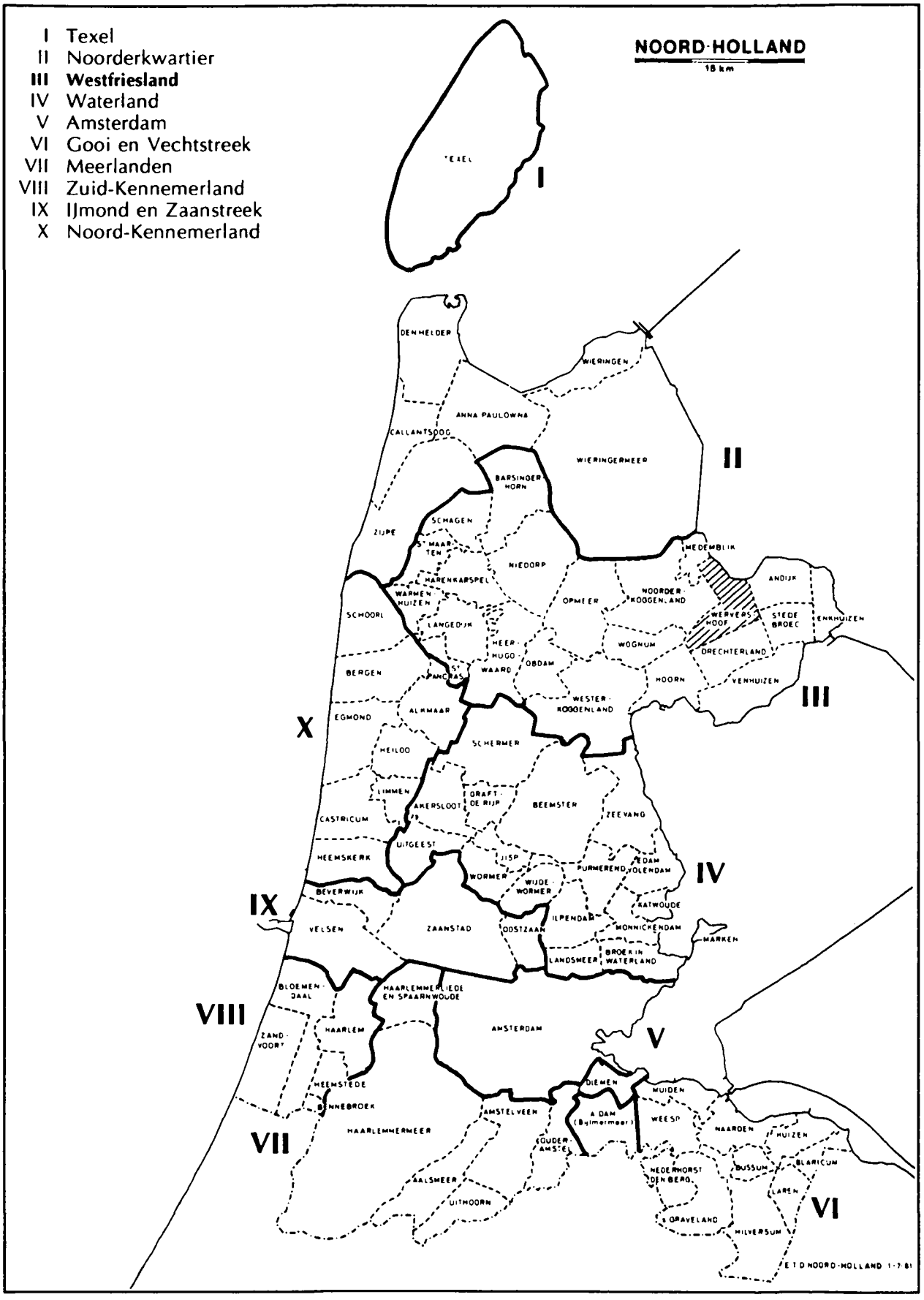

Wervershoof

2. Gemeente Wervershoof rond 1850

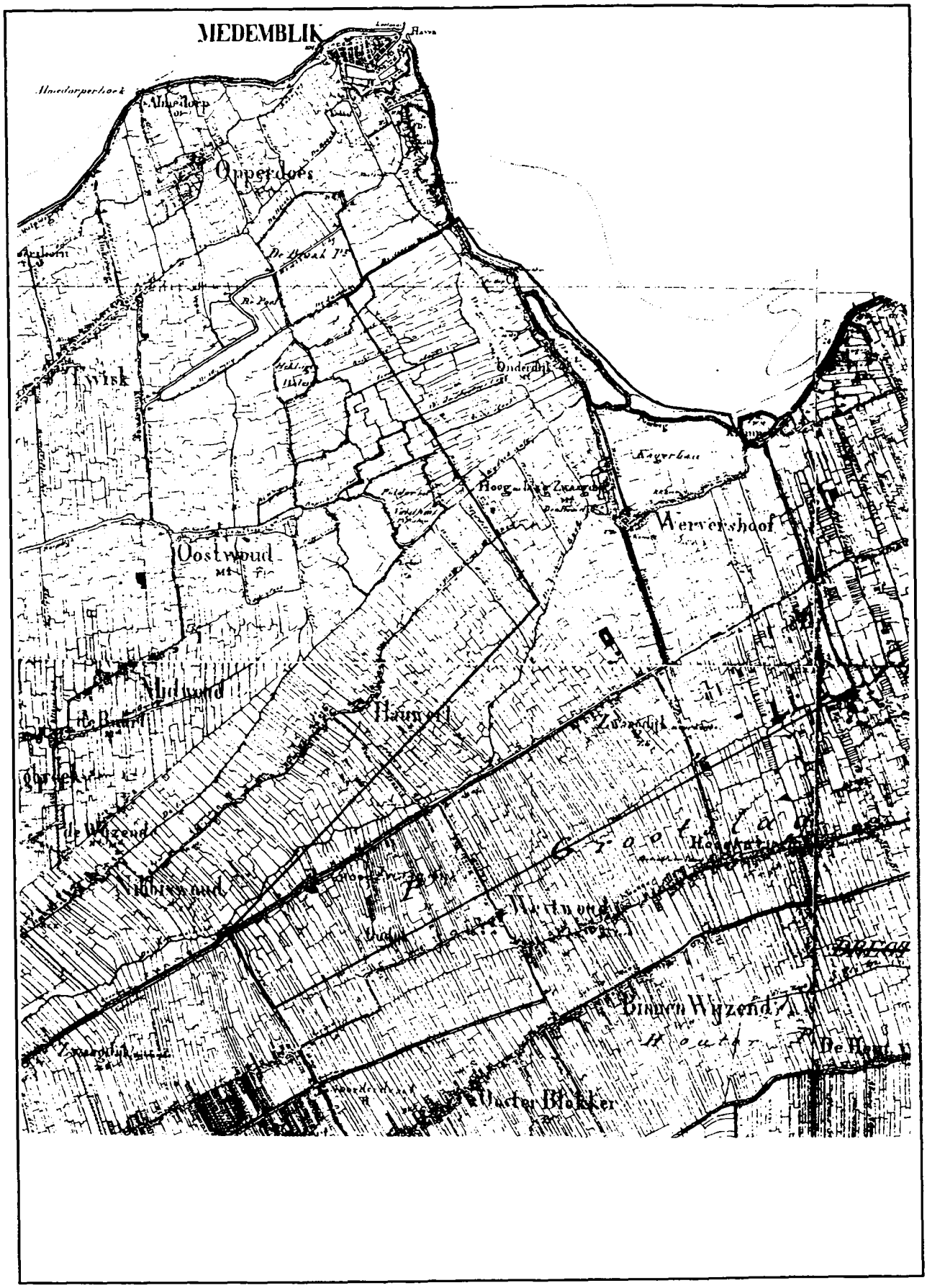

3. Wervershoof rond 1870

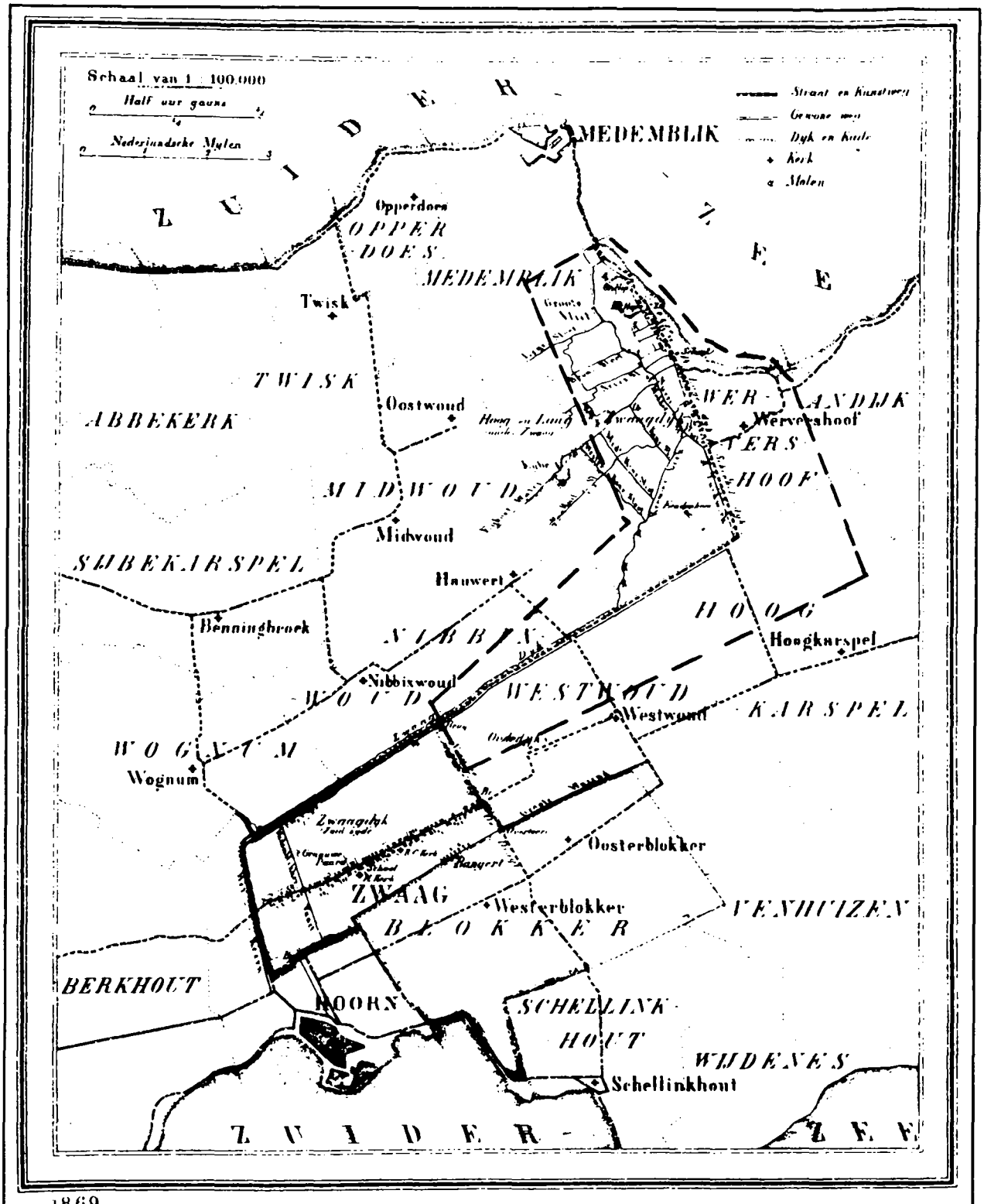

1869.

4. Wervershoof rond 1900

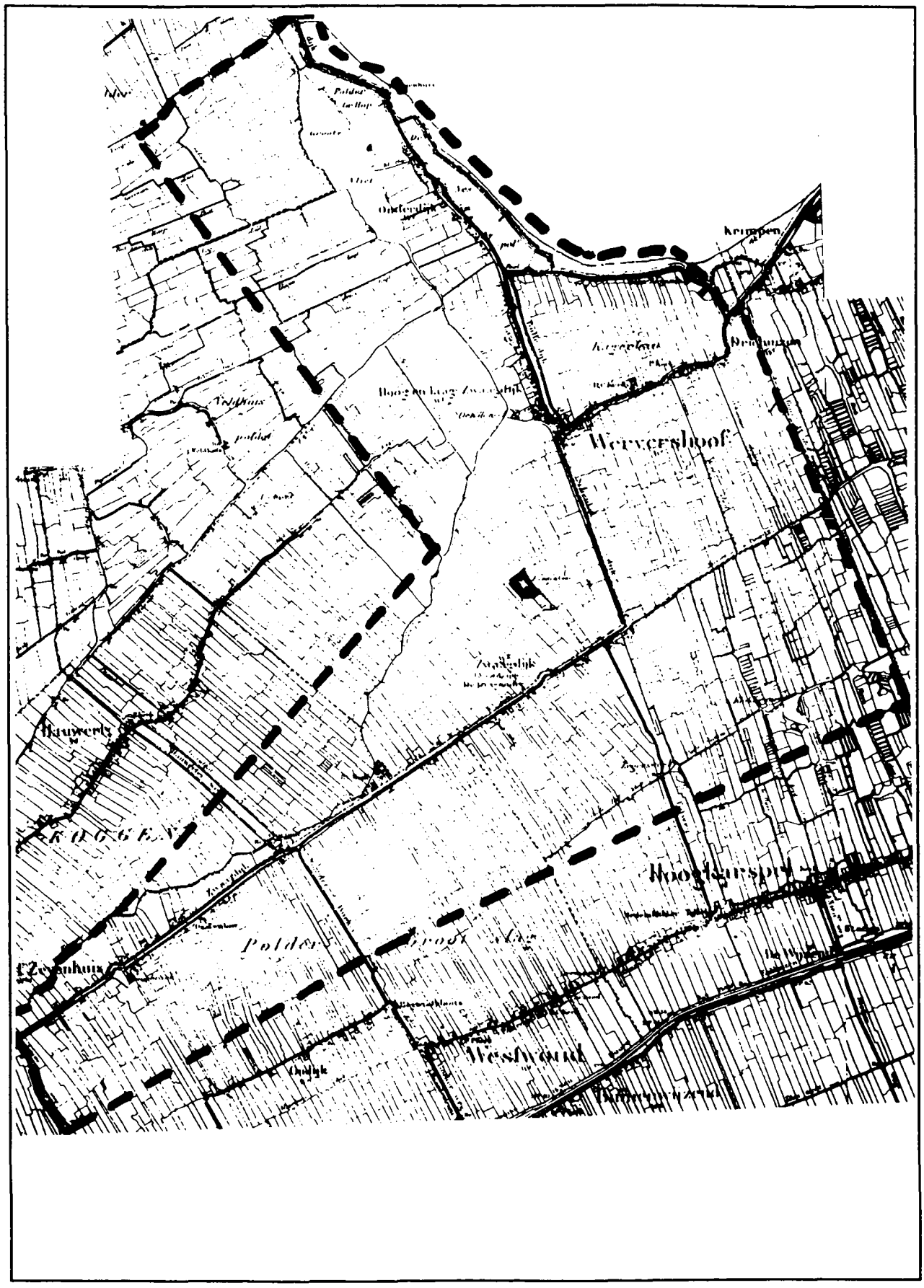

5. Wervershoof rond 1940

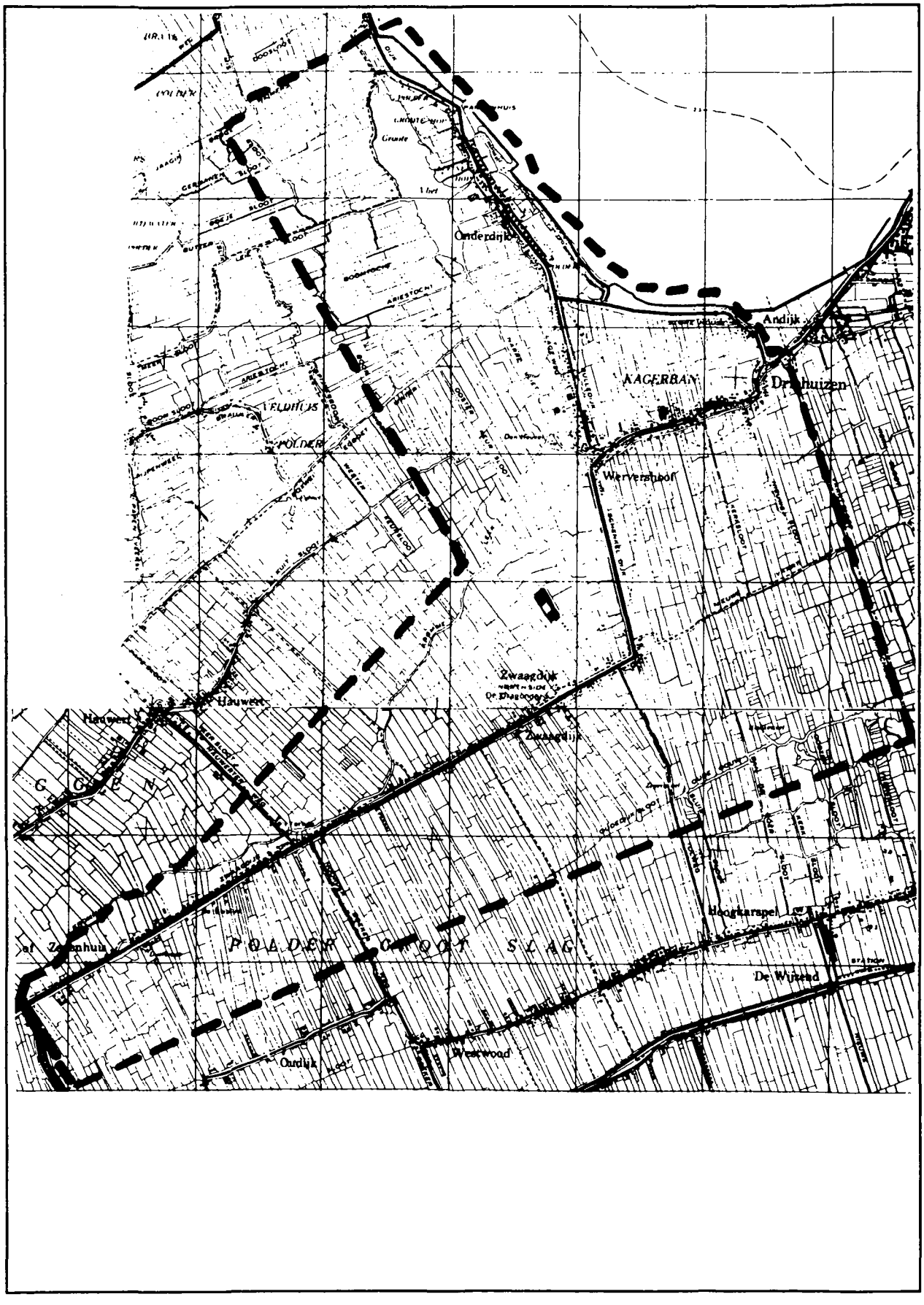

6. Wervershoof rond 1985

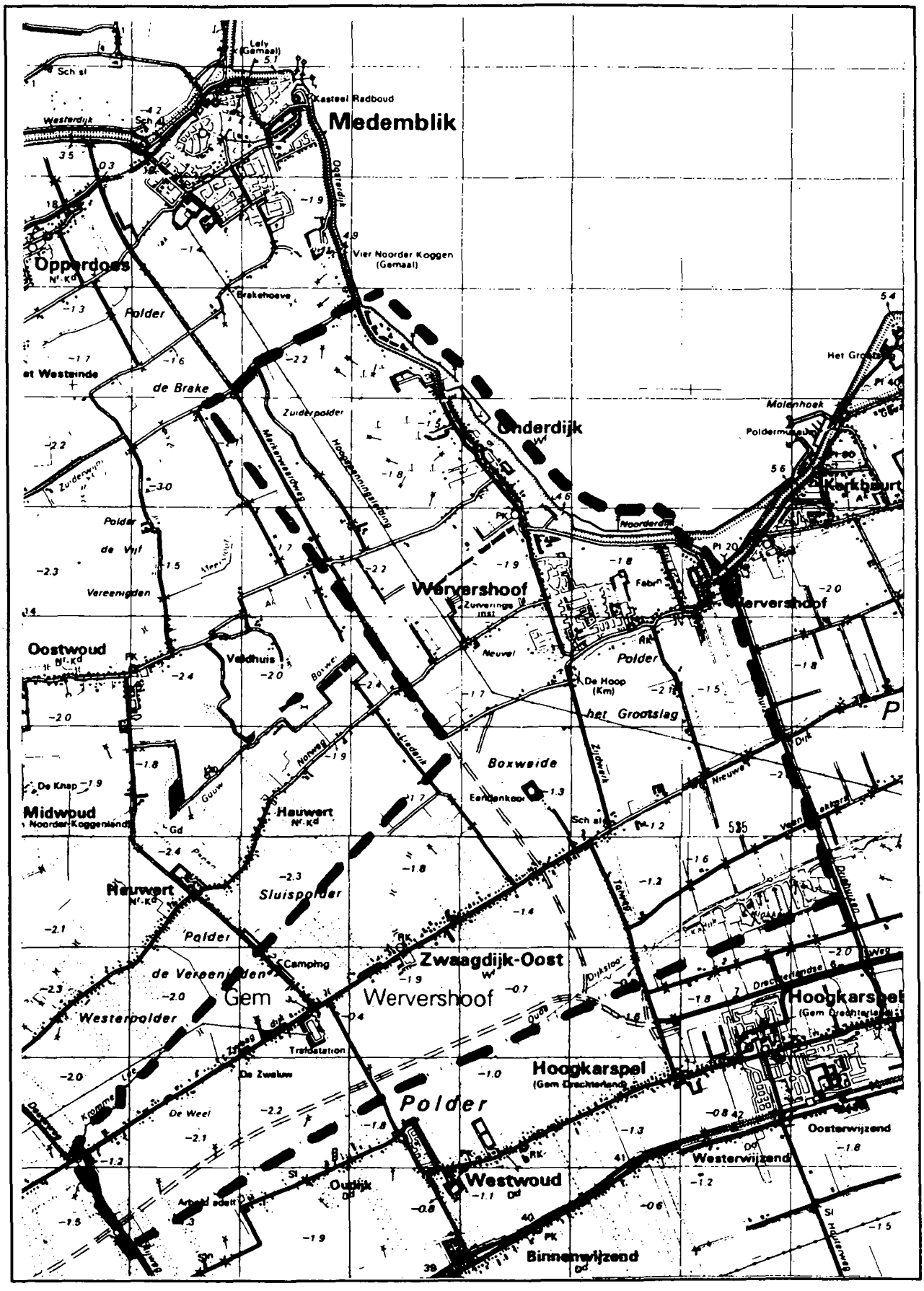

7. MIP-deelgebieden Wervershoof

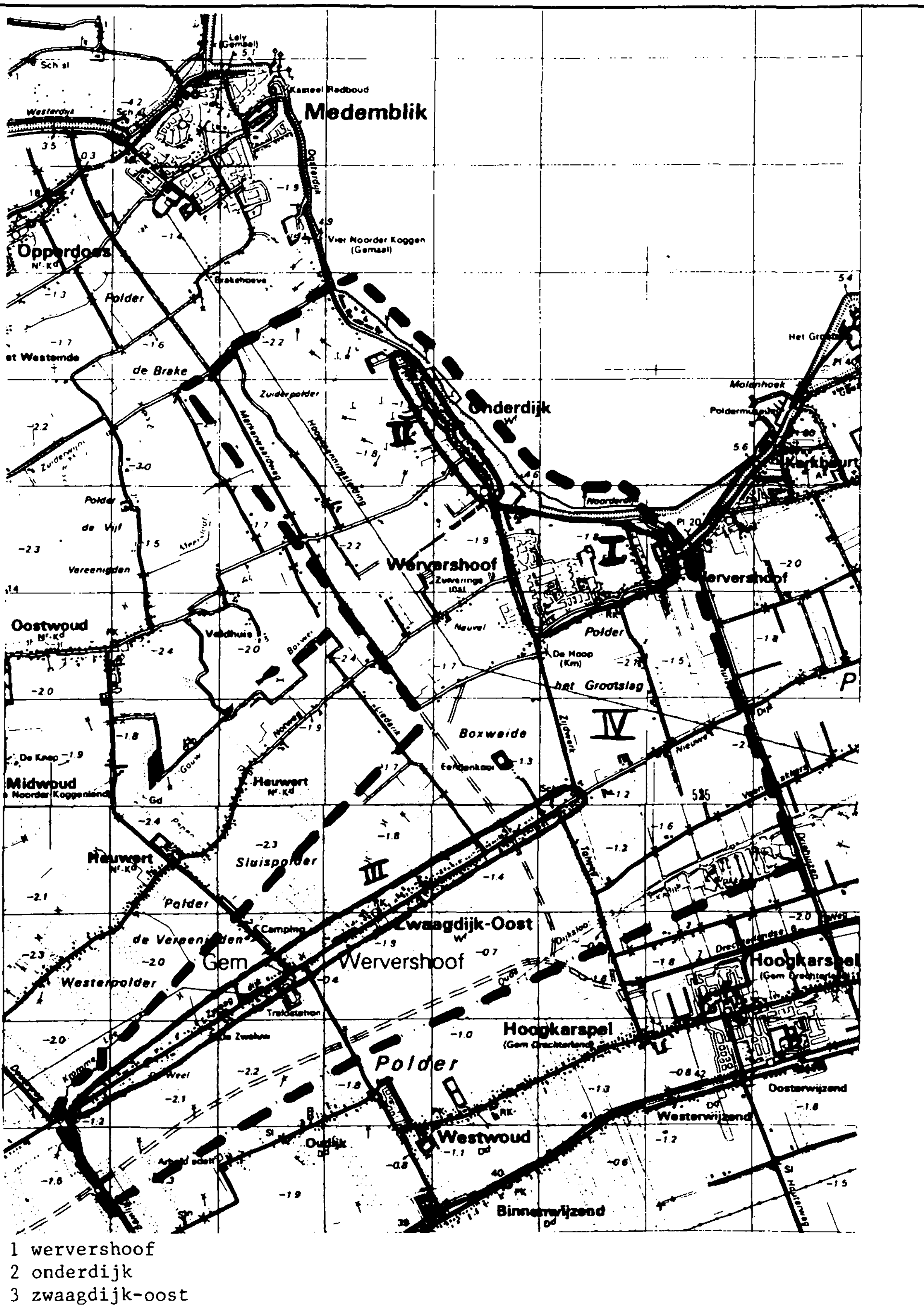

1 wervershoof
2 onderdijk
3 zwaagdijk-oost
4 buitengebied

8. Bodemkaart

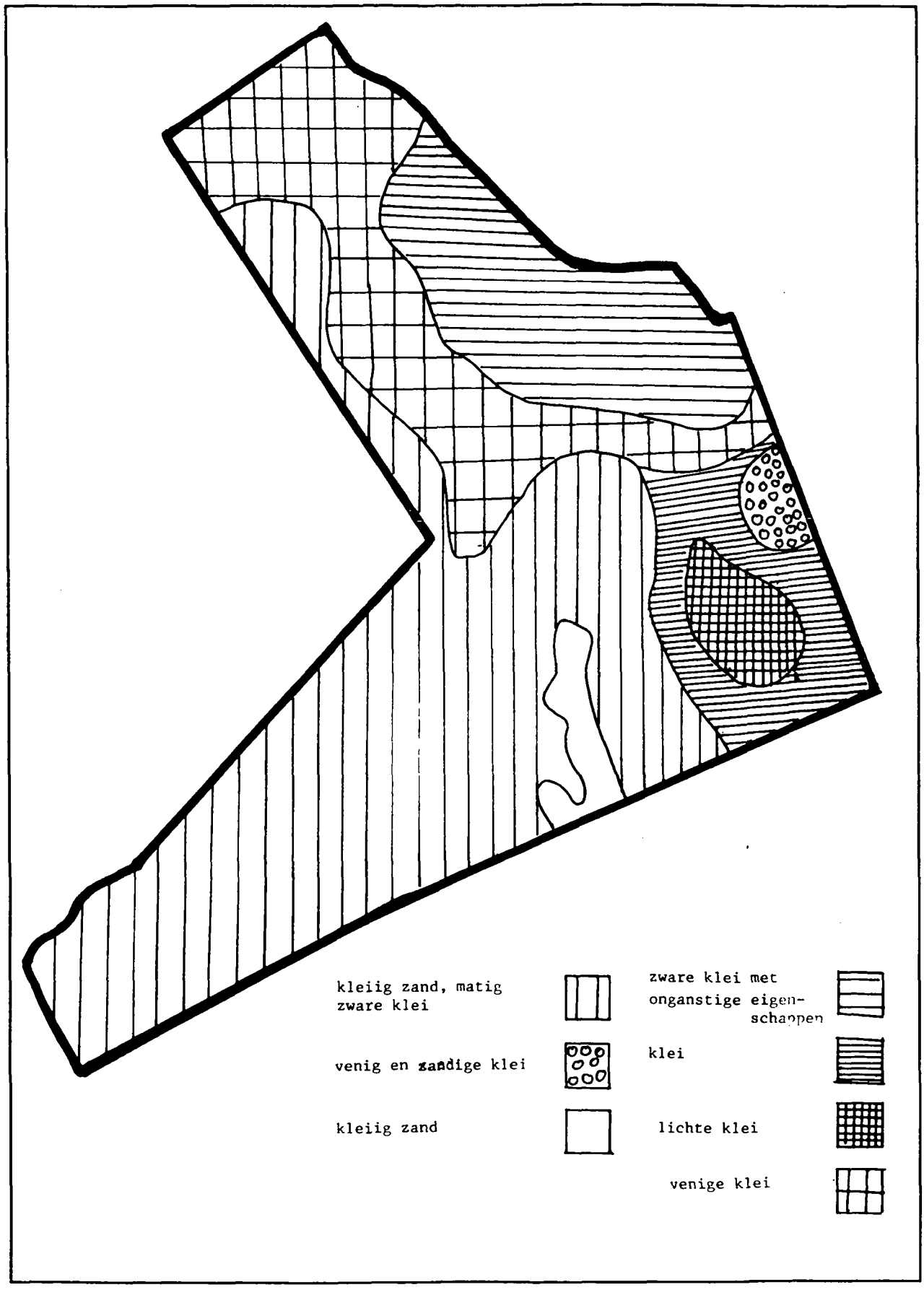

9. Wegen 1850-1940

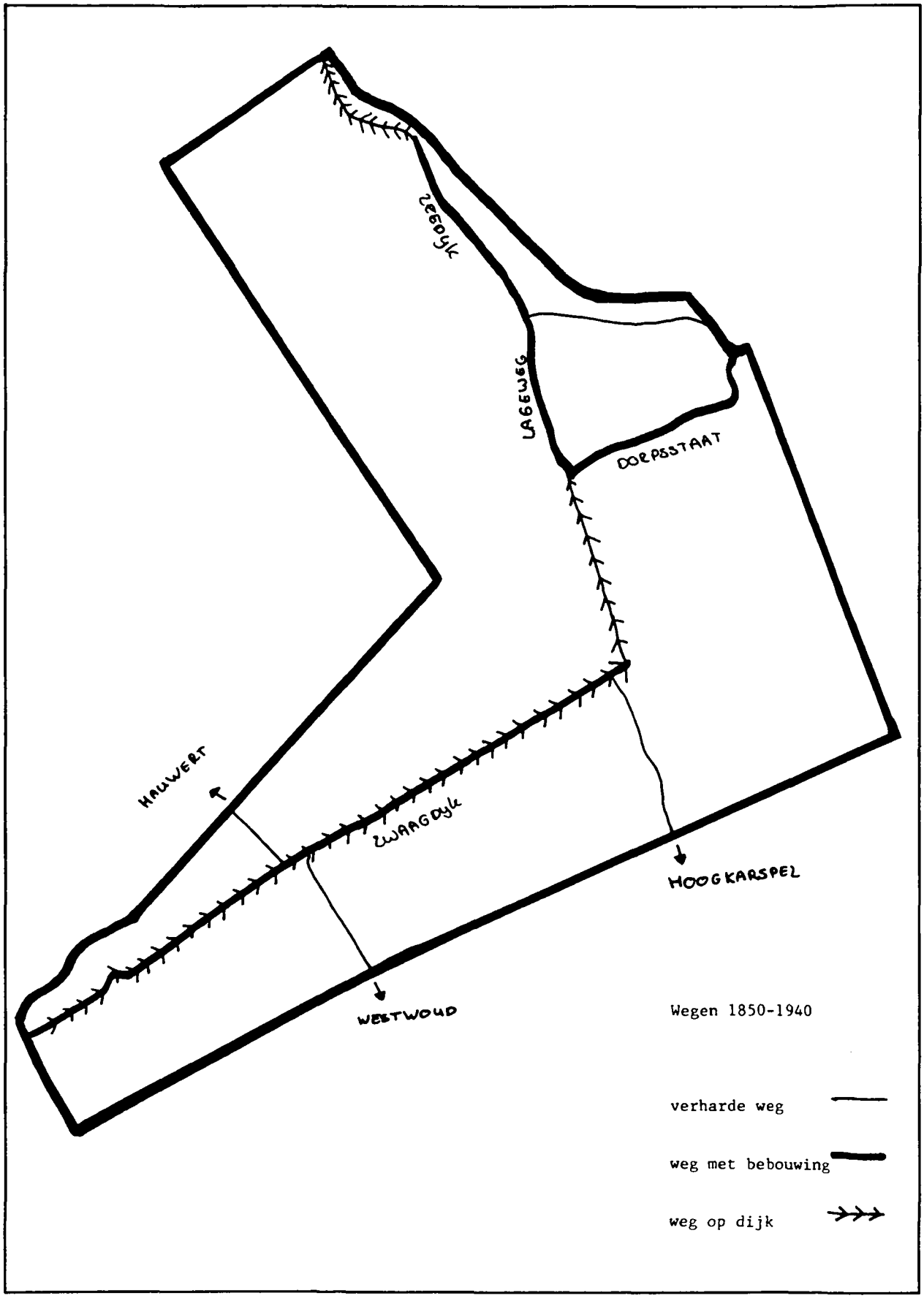

10. Wegen rond 1985

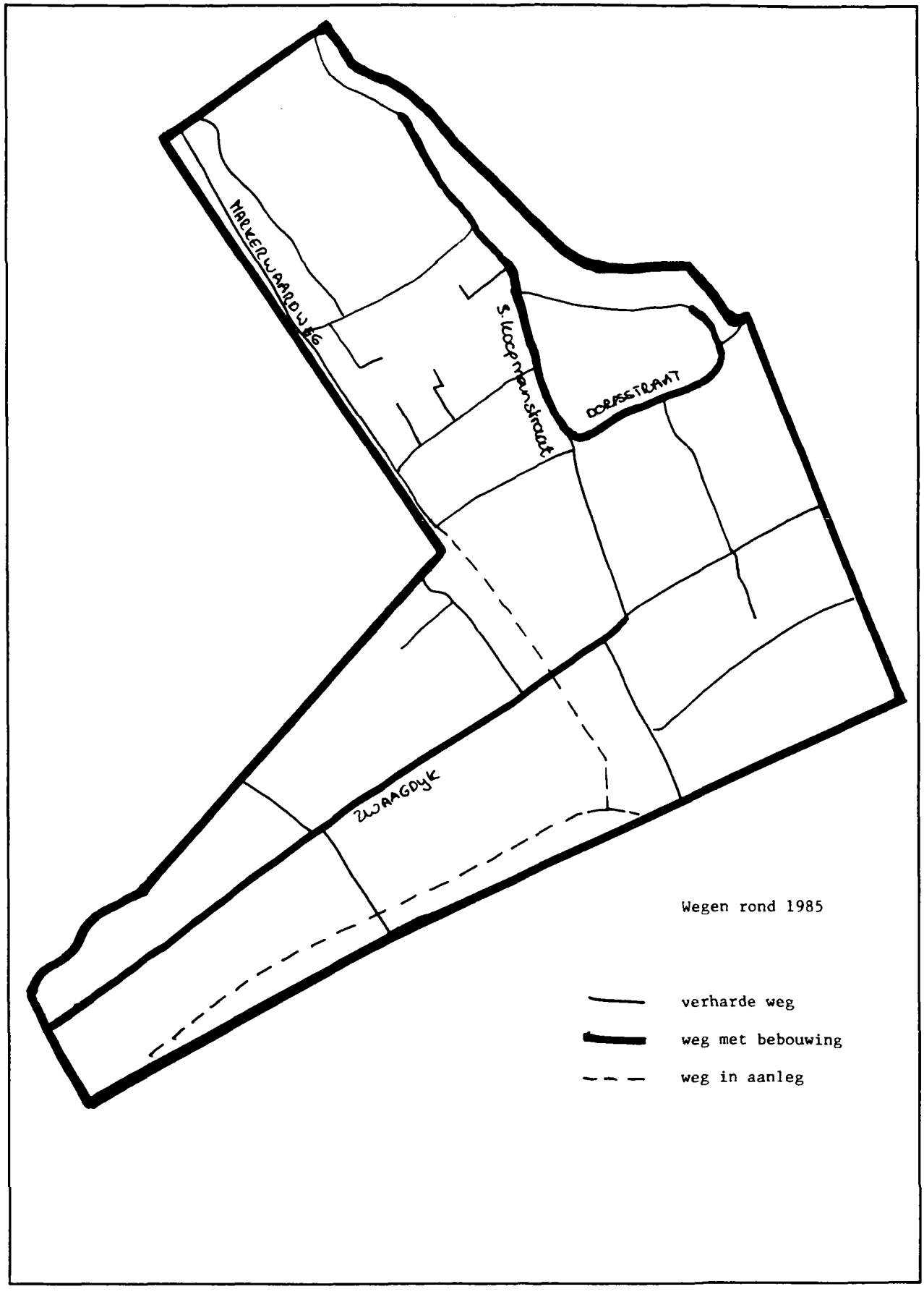

11. Waterwegen 1850-1940

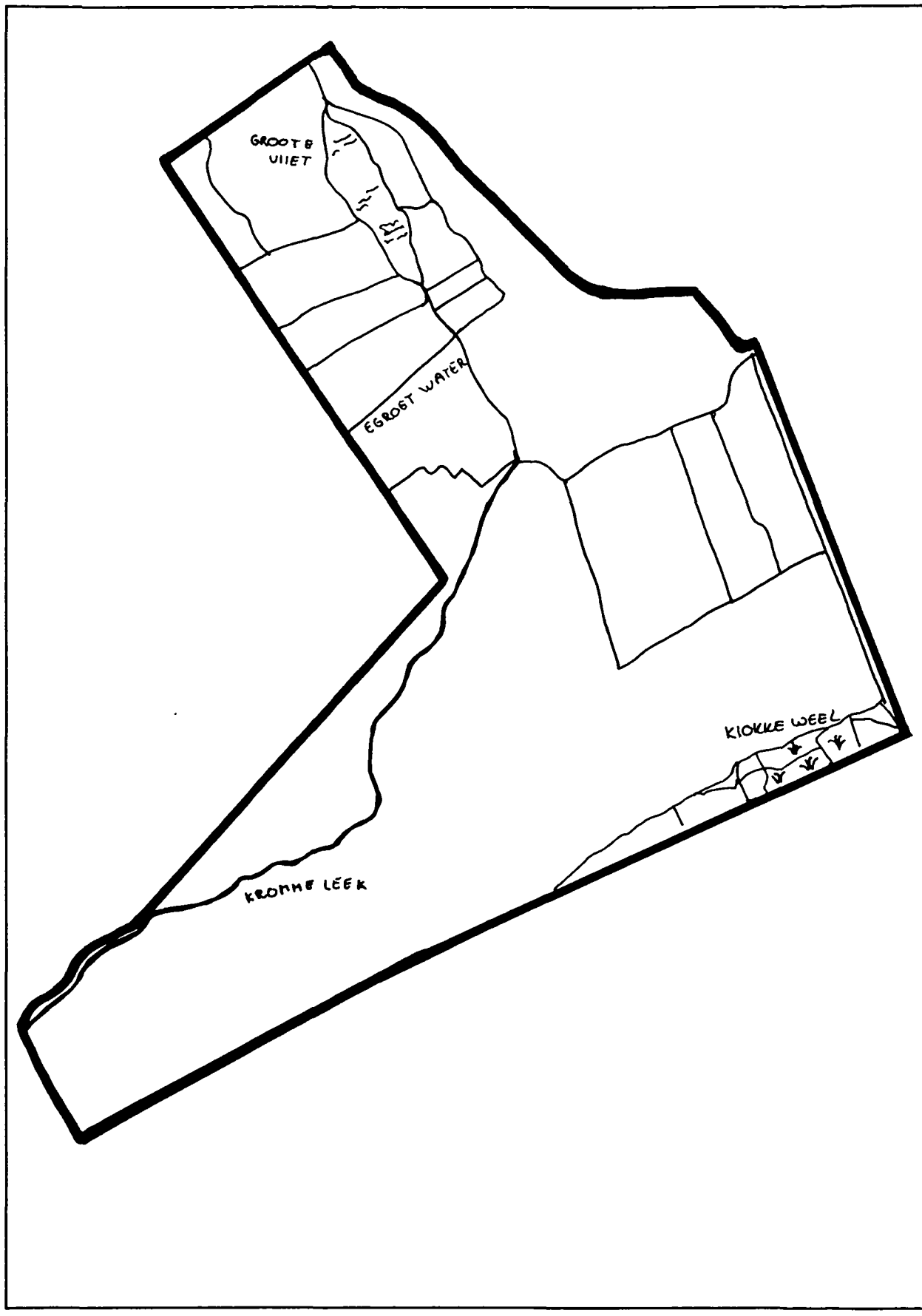

12. Dijken en kaden

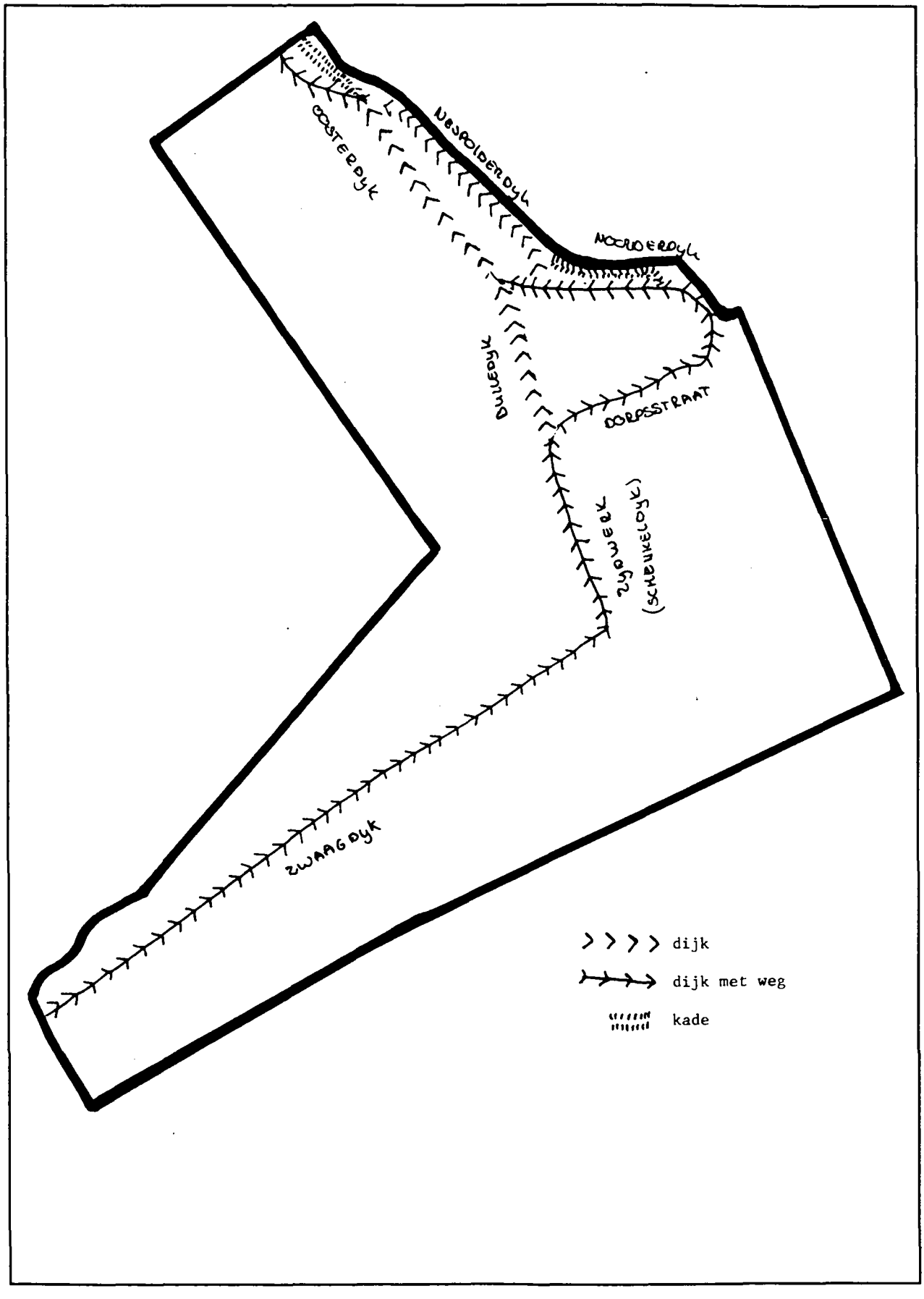

Register

Gemeente Wervershoof/Wervershoof

001	Dorpsstraat 26	Boerderij	0009898
002	Dorpsstraat 71	Pastorie	0009899
003	Dorpsstraat bij 3	Begraafplaats	0009900
004	Dorpsstraat 73	Kerk	0009901
005	Dorpsstraat 75;77	School	0009902
026	Dorpsstraat 122	Boerderij	0011545
006	Dorpsstraat 170	Woonhuis	0009903
007	Dorpsstraat 180	Pastorie	0009904
008	Dorpsstraat 182	Kerk	0009905
009	Dorpsstraat 250	Boerderij met woonhuis	0009906
010	De Hoek 1	Cafe	0009907
011	Raadhuisplein 1	Raadhuis	0009908
012	Simon Koopmanstraat 11	Winkelwoonhuis	0009909
013	Simon Koopmanstraat 19;21	Boerderij	0009910
014	Zijdwerk 15	Molen	0009911

Gemeente Wervershoof/Onderdijk

015	Nes 30	School	0009912
016	Nes 132	Pastorie	0009913
017	Nes 134	Kerk	0009914
018	Nes bij 134	Begraafplaats	0009915
019	Zeedijk 83	Boerderij	0009916

Gemeente Wervershoof/Zwaagdijk-Oost

027	Zwaagdijk 153	Boerderij	0011546
020	Zwaagdijk 227	Boerderij	0009917
021	Zwaagdijk 208	Boerderij	0009918
022	Zwaagdijk 194	Boerderij	0009919
023	Zwaagdijk 186	Kerk	0009920
024	Zwaagdijk 178	Bedrijf;woonhuis	0009921
025	Zijdwerk	Sluis	0009922

Colofon

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Noord-Holland
Dreef 3, 2012 HR Haarlem
telefoon 023 14 31 43

Samenstelling
mw. drs. P.E. Devilee en mw. A. Maas
Afdeling Cultuur en Educatie, Cluster Monumentenzorg
Dienst Welzijn, Economie en Bestuur

Vormgeving, zetwerk en drukwerk
Bureau Grafische Produktie
Centrale Bestuursdienst

Oplage
300 exemplaren

Haarlem, februari 1994

Weyershoot